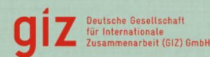

Implemented by:

XIV O'ZBEKISTON IQTISODCHILAR FORUMI

“Yangi O‘zbekiston
iqtisodiyoti: ustuvor
yo‘nalishlar va kelajak
istiqbollari” mavzusida

Institute of Forecasting and
Macroeconomic Research

Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни
қисқартириш вазирлиги ҳузуридаги Прогнозлаштириш ва
макроиқтисодий тадқиқотлар институти

ЎЗБЕКИСТОН ИҚТИСОДЧИЛАРИ ФОРУМИ

Тошкент, 2022 йил, 14 октябрь

**ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН ИҚТИСОДИЁТИ:
УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАР ВА КЕЛАЖАК
ИСТИҚБОЛЛАРИ**

ФОРУМ ЭКОНОМИСТОВ УЗБЕКИСТАНА

Ташкент, 14 октябры 2022 г.

**ЭКОНОМИКА НОВОГО УЗБЕКИСТАНА:
ПРИОРИТЕТЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ**

Тошкент-2022

ISSN 978-9943-5783-3-3

УДК: 338.22(575.1); ББК: 65.7(5Узб)

“Янги Ўзбекистон иқтисодиёти: устувор йўналишлар ва келажак истиқболлари” мавзусидаги Илмий-амалий конференция мақолалари тўплами. // и.ф.д., проф. Т.Ахмедовнинг умумий таҳрири остида. // Тошкент: IFMR, 2022. – 319 бет.

Таҳрир хайъати аъзолари: DSc У.Абидхаджаев, PhD З.Халдаров, и.ф.н., доц. Д.Курбанова, и.ф.д. Д.Каримова, DSc Х.Сайдалиев, PhD Н.Ибрагимова, и.ф.н., Э.Бикиева, PhD М.Каримов, PhD К.Кўзиев, PhD Э.Якубова, З.Костюченко, Д.Ильина, А.Костюченко.

Ушбу тўпلام Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги ҳузуридаги Прогнозлаштириш ва макроиқтисодий тадқиқотлар институти томонидан 2022 йил 14 октябрда интернет платформа асосида видеоконференция форматида ўтказилган «Янги Ўзбекистон иқтисодиёти: устувор йўналишлар ва келажак истиқболлари» мавзусидаги Ўзбекистон иқтисодчилари XIV Форумига тақдим этилган илмий мақолаларни ўз ичига олади.

Форум мамлакат иқтисодиётини барқарор ривожлантириш бўйича стратегик ташиббуслар ва амалий тавсиялар тайёрлаш, мавжуд салоҳият ва янги хавф-хатарларни аниқлаш, жумладан, ҳамон давом этаётган пандемия ва глобал инқироз шароитида юзага келиши мумкин бўлган ижтимоий-иқтисодий оқибатлар ва унинг республика иқтисодиётига таъсирини баҳолаш ҳамда яшил иқтисодиётга самарали ўтиш, замонавий иш ўринларини барпо этиш ва камбағалликни қисқартириш, макроиқтисодий барқарорликни ҳисобга олган ҳолда тегишли тақлифлар ишлаб чиқиш мақсадида ўтказилди.

Ушбу тўпلام ҳамон давом этаётган пандемия ва глобал инқироз шароитида Ўзбекистон иқтисодиёти ривожланишининг ижтимоий-иқтисодий оқибатларини прогнозлаштириш, замонавий иш ўринлари яратиш сифатида “яшил иқтисодиёт” га ўтишнинг самарали йўллари амалга ошириш, жумладан, макроиқтисодий барқарорликни таъминлаш, ва камбағалликни қисқартириш ва реал секторни ривожлантириш масалаларига бағишланган илмий мақолаларни ўзида мужассам этган. Бундан ташқари, мақолаларда трансформация даврида ижтимоий соҳа ва инсон капитални ривожлантиришнинг долзарб масалалари, аҳоли бандлиги ва фаровонлиги даражасини ошириш чоратадбирлари, шунингдек, ҳудудларни комплекс ривожлантириш учун заҳираларни аниқлаш ва имкониятларини кенг жорий этиш йўллари кўриб чиқилган.

Тўпلامда инновацияларни ривожлантириш, қишлоқ хўжалигига бозор механизмларини жорий этиш, хорижий инвестицияларни жалб этиш, экспорт ҳажминини ошириш учун инвестициявий ва ишбилармонлик муҳитини яхшилаш масалалари ҳам ёритилган.

Тўпلام миллий иқтисодиётни ривожлантириш масалалари билан қизиқувчи жамоатчилик, илмий-педагогик ходимлар, докторантлар, миллий ва хорижий илмий-тадқиқот муассасалари, вазирликлар ва идоралар, маҳаллий ҳокимият органлари мутахассислари учун мўлжалланган. Мақолалар ўзбек, рус ва инглиз тилларида тайёрланган.

Ушбу илмий мақолалар тўпламида келтирилган қарашлар ва хулосалар муаллифларнинг шахсий фикрларини билдиради.

Таҳририят: Бош муҳаррир – Т. Ахмедов, Масъул муҳаррир – А. Юлдашев.
Техник муҳаррир – И. Одашев, Компьютер графикаси дизайнери – И. Саидов.
Нашр учун масъул – Н. Примов.

УДК: 338.22(575.1)

© Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги ҳузуридаги Прогнозлаштириш ва макроиқтисодий тадқиқотлар институти (ПМТИ), 2022. www.ifmr.uz

МУНДАРИЖА

Эскендер ТРУШИН. Сделать Узбекистан привлекательным для прямых иностранных инвестиций: ключевые компоненты национальной стратегии.....	8
Нилуфар САФАРОВА. Рақобатбардошлик параметрларининг халқаро туризм оқимларига таъсири.....	14
Guilherme MAGALHO. Green transition in Uzbekistan.....	19

ЯНГИ ХАВФ-ХАТАРЛАР ШАРОИТИДА МАКРОИҚТИСОДИЙ БАРҚАРОРЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ ВА РЕАЛ СЕКТОРНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Турсун АХМЕДОВ, Гузал АЛИМОВА. Ўзбекистонда камбағалликни қискартириш бўйича миллий тизимнинг шаклланиши.....	27
Валентин КОТОВ. Пути формирования эффективного инвестиционного контура для центров инновационного роста нового Узбекистана.....	31
Mr. Debankur MAJUMDAR, Siddhartha BHATTACHARYA. The economy of new Uzbekistan: priorities and prospects.....	37
Галия ФЕДЯШЕВА. Индексы в комплексной оценке потребительских предпочтений продукции специальных экономических зон.....	47
Татьяна ДЕРГАЧЁВА. Искусственный интеллект в условиях цифровизации экономики Республики Узбекистан.....	54
Комилжон ҚЎЗИЕВ, Фазлиддин МУХИДДИНОВ. Дунё томчилатиб суғориш технологиялари бозори тажрибаларини Ўзбекистонда қўллаш масалалари.....	62
Бобур БОРОНОВ. Республика саноатида ёғ-мой махсулотларининг тутган ўрни ва аҳамияти.....	69
Ҳикматулла САЙДАХМЕДОВ. Минерал хомашё ресурсларининг Ўзбекистон иқтисодий ўсишига таъсири.....	73
Нилуфар АХМЕДОВА. Қурилиш соҳаси тараққиётини таъминлашда йирик ва кичик бизнес ролини баҳолаш.....	79
Нодирбек РАСУЛОВ. Ўзбекистонда рақамли иқтисодиётни ривожлантиришнинг устувор йўналишлари.....	86
Зуфар АШУРОВ. Иқтисодиётни трансформациялаш шароитида бизнеснинг ижтимоий масъулиятини ошириш масалалари.....	93
Абдусатторжон АБДУМУМИНОВ. Оценка возможностей производства биотоплива из пищевых отходов в Узбекистане.....	99
Хулқар ТУРОБОВА. Қишлоқ хўжалиги кооперативларида синергетик самарадорлик кўрсаткичларини баҳолаш.....	107
Баходир МАМАТОВ. Ташқи савдонинг макроиқтисодий барқарорликка таъсирини баҳолаш.....	112
Dostonbek ESHPULATOV. Oziq – ovqat ta’minoti tizimini barqaror rivojlantirish yo’llari.....	121

ЯШИЛ ИҚТИСОДИЁТГА ЎТИШНИНГ САМАРАЛИ ЙЎЛЛАРИ

Дилдора КАРИМОВА. Переход к зеленой экономике в контексте сокращения бедности: концептуальные и практические вопросы.....	128
Зумрат ГАЙБНАЗАРОВА. «Яшил» иш ўринларини яратиш орқали экологик барқарор иқтисодиётга адолатли ўтиш.....	132
Мирхамид ТУРАЕВ, Хушнудбек ВАСИТОВ. Автомобиль йўллари қурилишида “эко” технологияларни жорий этиш – сифат гарови.....	140
Сергей ВОРОНИН, Азиза УБАЙДУЛЛАЕВА, Феруза АЗИМОВА. Использование экологического налогообложения в качестве механизма перехода к зеленой экономике.....	144
Эльвира БИКЕЕВА, Диляра СУЛТАНОВА. Стимулирование перехода на «зелёный» транспорт: мировой опыт и задачи для Узбекистана.....	152
Лола ХАЗРАТКУЛОВА. Экологические проблемы современности: анализ и основные направления их решения.....	157

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ КООПЕРАТИВЛАРИДА СЕНЕРГЕТИК САМАРАДОРЛИК КЎРСАТКИЧЛАРИНИ БАҲОЛАШ

Хулкар ТУРОБОВА,
PhD (иқтисодиёт фанлари бўйича),
Бухоро Давлат Университети доценти

Аннотация: мақолада кооперация муносабатларини қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришига таъсирини баҳолаш услубиёти ёритилган. Баҳолашда синергетик самарадорлик кўрсаткичлари асос қилиб олинган. Муаллиф томонидан қишлоқ хўжалиги кооперативларини баҳолашнинг синергетик самарадорлик кўрсаткичлари ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: кооперация, қишлоқ хўжалиги, иқтисодий самара, синергетик самарадорлик, харажатларнинг тежаллиш коэффициенти, қўшилган қийматнинг ўсиш даражаси, фойданинг ўсиш даражаси.

ОЦЕНКА ПОКАЗАТЕЛЕЙ СИНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ КООПЕРАТИВОВ

Хулкар ТУРОБОВА,
PhD (по экономическим наукам),
доцент Бухарского Государственного Университета

Аннотация: в статье описана методика оценки влияния кооперативных отношений на сельскохозяйственное производство. Оценка основана на показателях синергетической эффективности. Автор разработал показатели синергетической эффективности для оценки сельскохозяйственных кооперативов.

Ключевые слова: кооперация, сельское хозяйство, экономическая эффективность, синергетическая эффективность, коэффициент экономии затрат, темп роста добавленной стоимости, темп роста прибыли.

EVALUATION INDICATORS OF SYNERGIC EFFICIENCY IN AGRICULTURAL COOPERATIVES

Hulkar TUROBOVA,
PhD (in economics),
associate professor of Bukhara State University

Abstract: the article describes the methodology for assessing the impact of cooperative relations on agricultural production. The evaluation is based on synergistic efficiency indicators. The author developed synergistic efficiency indicators for evaluating agricultural cooperatives.

Keywords: cooperation, agriculture, economic efficiency, synergistic efficiency, cost savings ratio, value added growth rate, profit growth rate.

Кириш. Жаҳон амалиётида кооперация муносабатларининг самарали тизим сифатида ўз исботини топганлиги боис, унинг турли моделлари ва механизмларини такомиллаштиришга қаратилган илмий-тадқиқот ишлари олиб борилмоқда. Чунки, кооперативларнинг иқтисодиётнинг ривожланган секторларида конструктив роль ўйнаши, глобал миқёсда кўп миқдордаги инсонларга фойда келтириши зарур бўлган инновацияларни юзага чиқаришлари мумкинлиги инobatга олинса, ушбу ғояни янада ривожлантириш соҳанинг рақобатбардошлигини ошириш имкониятларини кенгайтиради. Шу боис, иқтисодий, ижтимоий ва экологик барқарорликка эришишда бизнеснинг энг мақбул модели сифатида кооперация муносабатларини такомиллаштиришга алоҳида эътибор берилмоқда.

Ҳозирги вақтда мамлакатимизда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш ва қишлоқ жойларни ривожлантиришда асосий тузилмалардан бири сифатида қишлоқ хўжалиги кооперативларини ташкил этиш ва уларни самарали бошқаруви ва самарали ишлашини таъминлашга катта эътибор қаратилмоқда. Шу муносабат билан, қишлоқ хўжалиги кооперативларини

шакллантириш ва ривожлантиришнинг самарадорлик кўрсаткичларини аниқлаш ва уни баҳолаш муҳим вазифалардан бири ҳисобланади.

Кооперацион тузилмаларнинг самарадорлиги ва ривожланиш даражасини баҳолаш бўйича илмий ёндашувлар таҳлили хўжалик юритувчи субъектларнинг интеграциялашув натижасида келиб чиқадиган синергетик самарадорлигини аниқлаш ҳисобланади. Кооперациянинг синергетик самараси корхона томонидан янги корхоналарнинг қўшилиши натижасида ҳосил бўлган қўшимча иқтисодий самарани (ёки салбий натижани) олиш, деб ҳисоблаш мумкин.

Қишлоқ хўжалиги кооперативларини ривожлантириш босқичида уларнинг самарадорлигини аниқлаш ва келажакда ривожлантиришда, уларнинг самарадорлигини баҳолаш кўрсаткичларини ишлаб чиқиш ва такомиллаштириш зарурияти мавзунинг долзарблигини белгилаб беради.

Асосий қисм. Тадқиқотларимиз давомида жаҳон амалиётида қишлоқ хўжалиги кооперативларининг самарадорлигини баҳолашда бир қатор усуллар ва моделлар қўлланилаётганлигига эътибор қаратдик.

Кооперация муносабатларини қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришига таъсири кўпгина россиялик олимлар ва мутахассислар томонидан ўрганилган. Улар кооперациянинг миллий иқтисодиётга таъсири жиҳатдан самарадорлик кўрсаткичлари (меҳнат унумдорлиги, фойда ҳажми, рентабеллик)ни ошириш, маҳсулот таннархини камайтириш, агросаноат мажмуасининг барқарор ривожланиш даражаси, бозорни озик-овқат маҳсулотлари билан тўлдириш ва бюджетга ажратмаларнинг кўпайтириш натижаларига эришиш орқали баҳолашга кенг эътибор қаратиб келмоқдалар.

Масалан, Е.В.Николаева кооперация ва ихтисослашувнинг умумий назарияси кооперациянинг самарадорлигини баҳолаш учун кооперацияни ривожлантиришнинг иқтисодий коэффициентидан фойдаланишни таклиф қилган [1]:

$$\begin{aligned} \mathcal{E} = & [(C_1 - C_2) - (Z_{\text{тр}2} - Z_{\text{тр}1}) \cdot V_2 - \\ & - E_n \cdot \Delta K + \Delta \Pi, \end{aligned} \quad (1)$$

бу ерда, C_1, C_2 – маҳсулот бирлигининг кооперацияни ташкил этишдан олдинги ва уни ташкил этишдан кейинги таннархи, $Z_{\text{тр}2} - Z_{\text{тр}1}$ – кооперациядан олдин ва кейинги бир бирлик маҳсулотга тўғри келадиган транспорт харажатлари, V – маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми,

E_n – капитал қўйилмаларнинг норматив самарадорлик коэффициенти,

ΔK – кооперацияни амалга ошириш учун зарур бўлган қўшимча капитал қўйилмаларни ҳажми.

$\Delta \Pi$ – кооперация натижасида олинган қўшимча фойда.

Ушбу формуладан фойдаланган ҳолда ҳар қандай кооперация турининг фаолиятини баҳолаш мумкинлигини муаллиф қайд этган.

Е. В. Николаева томонидан кооперация самарадорлигини баҳолашнинг турли ёндашувларини таҳлил қилиш натижасида кооперативни ташкил этиш тўғрисида қарор қабул қилиш босқичида ва кейинчалик унинг фаолияти жараёнида ҳисобга олиниши муҳим бўлган турли жиҳатларни акс эттирувчи модели ишлаб чиқилган бўлиб, ундан Ўзбекистон Республикасида ҳам фойдаланиш мумкин[1]:

Биринчидан, кооперациянинг мақсади белгиланади. Ишлаб чиқариш кооперациясида харажатларни тежашга асосланган (кооперация тури ва мақсадига қараб, ҳар хил турдаги) кооперациянинг иқтисодий самарадорлиги коэффициенти самарадорликни баҳолаш кўрсаткичи бўлиши мумкин. Харажатларни тежаш даражаси юқори бўлиши, у ёки бошқа даражада кооперация мақсадига эришилганлигини кўрсатади (бу асосан ишлаб чиқариш кооперациясига тегишли).

Иккинчидан, кооперациянинг мақсадга мувофиқлиги институционал самарадорлик нуқтаи назаридан баҳоланиши керак. Бу ерда ўлчов кооперативнинг харажатлари ҳисобланади. Транзакция харажатларини тежашга эришиш ҳар қандай тадбиркорлик субъекти учун замонавий иқтисодиётда ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Интеграциялашган (кооператив) субъектларни яратиш кўпинча транзакцион харажатларни минималлаштириш мақсадини кўзлайди.

Учинчидан, ишлаб чиқариш кооперативи самарадорлигини баҳолашда молиявий кўрсаткичларни таҳлил қилиш лозим. Кооператив бизнес сифатида мақбуллигини намоён қилиши керак, яъни (рентабеллик даражасининг юқори ёки пастлиги, активларнинг рентабеллиги, фойда ҳажми, айланма маблағларнинг етарлилик даражаси), капитал таркиби ва асосий операцион

кўрсаткичлар (даромад, асосий воситалар каби) ижобий ўсиш суръатлари аниқланиши ва таҳлил қилиниши талаб қилинади.

Кооператив муносабатларнинг синергетик самарадорлигини аниқлашга келсак, бу бўйича ягона ёндашув мавжуд эмас. Масалан, И. Адизеснинг таъкидлашича, синергетик самарадорлик, бу - интеграциялашган ташкилотларнинг инновацион фаолиятида турли хил молиявий воситалардан фойдаланиш, ўзаро таъсир ўтказиш ва ўзаро боғлиқлик орқали самарадорликни оширишдир[2]. Л.З.Абдокова эса синергетик самарадорликни тизимли самарадорлик ёки вужудга келган тизимнинг янги фазилатларининг пайдо бўлиши сабабли, алоҳида қисмларни ягона тизимга бирлаштириш, боғлаш, қўшиш натижасида юзага келадиган самарадорлик деб таърифлайди[3].

О.А.Грунинанинг фикрича, синергетик иқтисодий самара бу фойдали фаолиятнинг кўпайиши ва унга эришиш харажатларининг камайиши кўринишидаги реал самара бўлиб, бу унинг барча даражаларида кўпайишнинг турли омилларини оқилona уйғунлашиши билан юзага келади[4].

Кўпгина муаллифлар синергетик самарадорлик тушунчасини фаолият интеграцияси ва кооперация тушунчалари билан аниқлайдилар. Шунингдек, синергия таъсирини тенглик шаклида аниқлаш мумкин:

$$"1 + 1 = 3", "2 * 2 > 4" \text{ ва } "2 + 2 \text{ синергик таъсир} = 5" \quad (2)$$

Шундай қилиб, синергетик самарадорлик - бу ўзаро таъсир ўтказиш, интеграция ва ажралмас жараёнларни кучли, яхши мувофиқлаштирилган тизимга бирлаштириш жараёнида ташкилотнинг бизнес-жараёнларининг самарадорлигини оширишда ўзини намоён қиладиган натижадир[5].

Синергетик самарадорлик нафақат ресурсларнинг қулай комбинацияси, балки мувофиқлаштирилган хатти-ҳаракатлар, алоқалар, муносабатлар, бир сўз билан айтганда, мураккаб ривожланаётган тизимни тавсифловчи параметрларнинг бутун тўпламидир. Ҳар бир ташкилот учун синергетик самарадорликни турли соҳаларга тегишли ва тез-тез юз берадиган ҳар қандай ўзгаришлар билан баҳолаш муҳимдир[3].

П.Кохно ва А. Кохно фикрича, синергизм корпорацияларни қўшиб олиш ва қўшилиш натижасида юзага келадиган корпорацияларнинг даромадларини кўпайтиради ва пул оқимларини кучайтиради. Мазкур самара қуйидагича ифодаланиши мумкин[6]:

$$C_n = D(PN)_n + D(PA)_n + (EE)_n - (DI_n + DT_n + I_0), \quad [3]$$

бу ерда n - тахмин қилинган вақт даври; C_n - бирлашишдан кейинги самарадорлик; $D(PN)$ - фаолият кўламини кенгайтиришдан олинган қўшимча фойда; $D(PA)_n$ - фаолиятни тармоқ ичидаги диверсификациялаш натижасида таваккални камайитиришдан олинган қўшимча фойда; $(EE)_n$ - жорий ишлаб чиқариш харажатларини тежаш; DI_n - қайта куриш ва кенгайтириш учун қўшимча инвестициялар; DT_n - солиқ тўловларини кўпайтириш (тежаш); I_0 - қўшиб олиш пайтидаги инвестиция.

Интеграциялашувнинг синергетик самарадорлигини баҳолаш ушбу жараённи амалга ошириш тўғрисида қарор қабул қилишнинг асослигини оширишга имкон беради. Интеграциянинг синергетик самараси корхона томонидан янги корхоналарнинг қўшилиши натижасида ҳосил бўлган, қўшимча иқтисодий самара (ёки салбий натижа)ни олиш, деб аниқлаш мумкин. Амалда, синергетик самарадорликни кучайтириш учун бирлашиш шакли, мақсад ва стратегияни диққат билан танлаш керак. Кооперативни баҳолашга реал ёндашиш, муаммолар ва натижаларни олдиндан билиш қобилияти зарур.

Қишлоқ хўжалиги корхоналари табиий ресурсларни сақлаш ва янгилаш; меҳнат, моддий ва молиявий ресурсларни тежаш; тупроқ унумдорлигини ва ҳосилдорликни ошириш; инновацион ресурсларни тежайдиган технологияларни жорий этишни тизимли бошқариш натижасида ишлаб чиқариш самарадорлиги ва барқарорлигини оширишда синергетик самарани олишига ишонишлари мумкин[7]. Энг муҳим истикболли йўналиш – қишлоқ хўжалигида маҳсулотларни ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш ва самарадорлигини оширишга имкон берадиган интеграциялашган тузилмаларни ривожлантириш ҳисобига қишлоқ хўжалигидаги синергетик самарага эришиш мумкин[8].

Мамлакатимизда ташкил этилаётган қишлоқ хўжалиги кооперативларини баҳолаш услубиёти олимларимиз ва мутахассисларимиз томонидан етарлича тадқиқ қилинмаганлиги ва синергетик самарадорлик кўрсаткичлар тизими ишлаб чиқилмаганлиги ушбу мавзунини тадқиқот мавзуси сифатида танлаб олишимизга сабаб бўлди.

Хулоса ва таклифлар. Кооперация ҳамда корпорациялар синергетик самарадорлигининг методологик асосларини тадқиқ этиш асосида, бизнингча, қишлоқ хўжалигида кооператив муносабатларни ташкил этиш натижасида ҳосил бўладиган синергетик самарадорликни аниқлашда иқтисодий, ижтимоий ҳамда экологик самарани қўшиб ҳисоблаш мақсадга мувофиқ, деган хулосага келдик. Бу қуйидаги формулада ўз аксини топган:

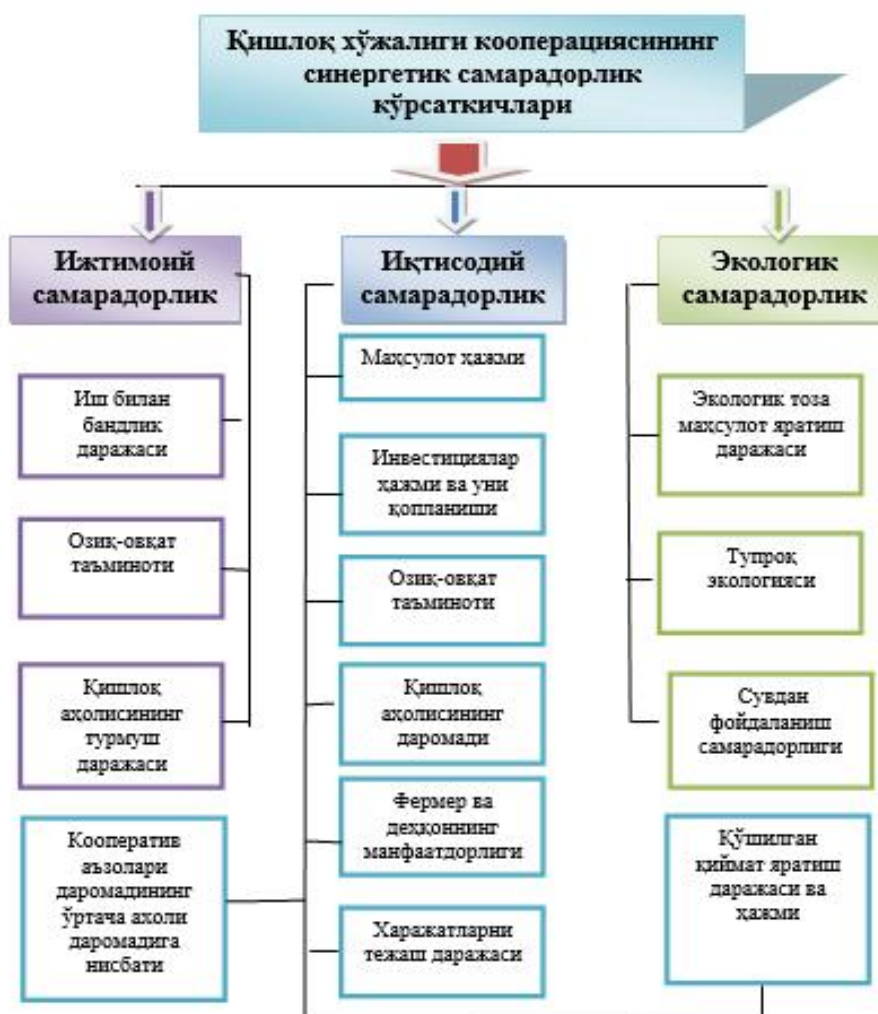
$$KSS=f(Is, Ijs, Es) \quad (4)$$

KSS – кооперациянинг синергетик самарадорлиги.

Is – иқтисодий самара, Ijs – ижтимоий самара, Es – экологик самара.

Шуни алоҳида қайд этиш лозимки, ижтимоий ва экологик самарани ҳам сифат ҳам миқдорий кўрсаткич билан ифодалаб бўлмайди. Масалан, кооперациялашув натижасида кооперативда янги бир нафар иш ўрнининг яратилиши маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини юксалтириш билан бирга ишсизликнинг камайиши ва аҳоли даромадига ижобий таъсир кўрсатиш билан бирга бу ҳолат жамиятнинг ижтимоий-сиёсий барқарорлигига ҳам ижобий таъсирга эга, лекин бу самаранинг ўлчови йўқ. Ёки, кооперациялашув натижасида экин майдонлари шўрланиш даражасининг пасайиши, ҳосилдорликни ошириш билан бир қаторда кейинги авлодга қолдириладиган тупроқ структураси яхшилانган ер майдонларининг кўпайишига асос бўлади ва бу самарани миқдорий кўрсаткичлар билан ифодалаб бўлмайди. Биз таклиф этаётган қишлоқ хўжалиги кооперациясининг синергетик самарадорлиги формуласи ҳам миқдор ҳам сифат кўринишидаги самарадорлик кўрсаткичларни камраб олади. Шунингдек, кооперативда синергетик самарадорликни баҳолашда харажатларнинг тежалиши, қўшилган қийматнинг ўсиши, фойданинг ўсиши каби кўрсаткичлар асосий мезон сифатида олинishi мақсадга мувофиқ.

Қишлоқ хўжалигида синергетик самарадорлик кўрсаткичларини 1-расмда ифода этдик. Ушбу кўрсаткичлар қишлоқ хўжалиги кооперативларини баҳолаш ва самарадорлик кўрсаткичлари натижаларини аниқлашда қўл келади.

1.2.1-расм. Қишлоқ хўжалиги кооперациясининг синергетик самарадорлиги кўрсаткичлари [9].

Таклиф этилаётган қишлоқ хўжалиги кооперативларининг синергетик самарадорлигини баҳолаш мақсадида синергетик самарадорлик кўрсаткичлари ишлаб чиқилди. Кооперацияда синергетик самарадорлик кўрсаткичларини баҳолаш кўрсаткичлари 1-жадвалда келтирилган.

Кооперацияда синергетик самарадорлик кўрсаткичларини аниқлаш услубиёти [9]

Мазмуни	Белгиланиши	Мохияти
Харажатларни тежаш коэффициентлари	$XT_k=(X_a-X_k)/X_a$	Кооперацияда харажатларни тежалиши даражасини англатади.
Қўшилган қийматнинг ўсиш даражаси	$QQD=(QQ_k-QQ_a)/QQ_a$	Кооперацияда қўшилган қиймат яратилишининг ўсиши даражасини билдиради.
Фойданинг ўсиш даражаси	$FO'_d=(FO'_k-FO'_a)/FO'_a$	Кооперацияда фойда миқдорининг ўсиши даражасини ифодалайди.

Манба: муаллиф томонидан ишлаб чиқилган.

Кооперативнинг синергетик самарадорлигини баҳолашда биринчи навбатда харажатларнинг тежалиши инобатга олинади. Харажатларни тежаш коэффициентлари бу - фермер хўжаликлари кооперация муносабатига киришгандан кейин харажатлар қай даражада тежалганини коэффициентда ёки фоизларда ифодалайди:

$$XT_k=(X_a-X_k)/X_a \quad (5)$$

Бунда, XT_k - кооперативда харажатларнинг тежалиш коэффициенти;

X_a -алоҳида фаолият юритгандаги харажатлари ҳажми;

X_k - кооперативга бирлашгандаги харажатлар ҳажми.

1. Кооперация муносабатига киришдан яна бир мақсад қўшилган қиймат яратиш ҳисобланади. Кооперативда қўшилган қийматни ўсиш даражасини ҳам аниқлаш муҳим ҳисобланади. Қўшилган қийматни ўсиш даражасини қуйидагича топиш мумкин:

$$QQD=(QQ_k-QQ_a)/QQ_a \quad (6)$$

QQD -қўшилган қийматнинг ўсиш даражаси;

QQ_k - кооперативга бирлашгандан кейинги эришилган қўшилган қиймат миқдори;

QQ_a - алоҳида фаолият юритгандаги қўшилган қиймат миқдори.

2. Қишлоқ хўжалиги кооперативида фойданинг ўсиш даражасини аниқлаш ҳам муҳим кўрсаткичлардан биридир.

$$FO'_d=(FO'_k-FO'_a)/FO'_a \quad (7)$$

FO'_d -фойданинг ўсиш даражаси;

FO'_k - кооперативга бирлашгандаги фойда миқдори;

FO'_a – алоҳида фаолият юритгандаги фойда миқдори.

Ушбу кўрсаткичлар орқали қишлоқ хўжалигида ташкил этилган кооперативларнинг синергетик самарадорлигини баҳолаш ва келажакда уни ривожлантириш истиқболларини ишлаб чиқиш мумкин бўлади.

Хулоса қилиб айтганда, синергетик самарадорлик кооперация амал қилиш шароитида бошқарув харажатларини сезиларли даражада камайтиришга, инновацияларни жорий этиш жараёнини тезлаштиришга, ишлаб чиқариш харажатларини оптималлаштиришга ва сотишни кўпайтиришга имкон беради. Ташкилотнинг молиявий кўрсаткичларини яхшилашдан ташқари, синергетик самарадорлик иқлимни яхшилашга ва меҳнат унумдорлигини оширишга ҳисса қўшиши мумкин.

Манба ва адабиётлар

1. Николаева Е. В. Модель оценки эффективности сельскохозяйственной кооперации.// Вестник Челябинского государственного университета. 2018. № 7 (417). Экономические науки. Вып. 61. С. 123—132.

2. Адизес И. Идеальный руководитель. Почему им нельзя стать и что из этого следует //И. Адизес. М.: «Альпина Паблицер», 2014. 272 с.
3. Абдокова Л.З. Синергетический эффект как результат эффективного управления //Фундаментальные исследования, 2016. № 10. С. 581-584.
4. Грунина О.А. Формирование финансового стратегического эффекта в экономике России: автореф. дис.докт. экон. наук. – М., 2011. - 40с.
5. Финогенова Е.А. Синергетический эффект: подходы к определению и классификация//Вестник науки и образования № 5(29). Том 1. 2017
6. Кохно П., Кохно А. Модели и показатели определения синергетического эффекта интегрированных промышленных компаний//Общество и экономика, № 1, 2017. Стр.6-26
7. Горбунов В.С. Методология и модели управления инновационным развитием сельского хозяйства: автореф. дис докт. экон. наук. – Саратов, 2011. - 48 с.
8. Четвериков А.В. Основные направления повышения эффективности экономического механизма хозяйствования в агропродовольственных холдингах // Экономические науки. - 2009.-№8.- С.145-148

ТАШҚИ САВДОНИНГ МАКРОИҚТИСОДИЙ БАРҚАРОРЛИККА ТАЪСИРИНИ БАҲОЛАШ

Баходир МАМАТОВ,
Прогнозлаштириши ва макроиқтисодий
тадқиқотлар институти таянч докторанти

Аннотация: мақолада ташиқи савдонинг таркибини оптималлаштириши орқали макроиқтисодий барқарорликни мустаҳкамлаш йўллари, экспорт ва импортнинг таъсири энг кичик квадратлар усули (OLS) ёрдамида ўрганилган. Шунингдек, макроиқтисодий барқарорлик индекси такомиллаштирилиб, унда экспортнинг диверсификациялашганлиги, экспорт ва импорт улушининг ижобий ҳамда салбий таъсири таҳлил қилинган. Хусусан, макроиқтисодий барқарорликни мустаҳкамлаш бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: ташиқи савдо, макроиқтисодий барқарорлик, экспорт, импорт, энг кичик квадратлар усули (OLS), экспорт диверсификацияси, валюта курси, истеъмол нархлари индекси, аҳоли сони, гипотеза.

ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ ВНЕШНЕЙ ТОРГОВЛИ НА МАКРОЭКОНОМИЧЕСКУЮ СТАБИЛЬНОСТЬ

Баходир МАМАТОВ,
базовый докторант Института прогнозирования и
макроэкономических исследований

Аннотация: в статье рассматриваются пути укрепления макроэкономической стабильности за счет оптимизации состава внешней торговли, влияния экспорта и импорта с использованием метода наименьших квадратов (OLS) также улучшен индекс макроэкономической стабильности, в котором проанализированы диверсификация экспорта, положительные и отрицательные эффекты доли экспорта и импорта. В частности, разработаны предложения и рекомендации по укреплению макроэкономической стабильности.

Ключевые слова: внешняя торговля, макроэкономическая стабильность, экспорт, импорт, метод наименьших квадратов (OLS), диверсификация экспорта, обменный курс, индекс потребительских цен, население, гипотеза.

ASSESSMENT OF THE IMPACT OF FOREIGN TRADE ON MACROECONOMIC STABILITY

Bakhodir MAMATOV,
Institute Forecasting and
Macroeconomic Research, base doctoral student